

AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ RÉTEGEI

SCHMIDT Mária: *Látlet az orosz–ukrán háborúról.*

Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány,
Budapest, 2022. 226 oldal, 2500 Ft

Idén február vége óta folyton felmerül a kérdés, hogy a szomszédunkban zajló, diplomáciai, gazdasági, majd energetikai következményeivel együtt hamar globálissá váló orosz–ukrán fegyveres konfliktust mi-nek nevezzük? Az orosz részről eufemisztikusan „különleges katonai műveletnek” vagy „speciális hadműveletnek” nevezett beavatkozás annak látszik, ami: nyílt háborúnak; ukrán és nyugati, sőt transzatlanti oldalról „agresszióknak” nevezik, noha utóbbiak saját „humanitárius intervencióikkal” és „terror elleni háborújukkal” (Jugoszlávia, Irak, Líbia, Szíria) kapcsolatban soha nem tettek ilyen őszinte beismerést. Semleges biztonságpolitikai szakértők eleinte az egyik posztszovjet polgárháborúnak tartották a sok közül, amelyből az elmúlt bő harminc évben több is akadt, rendre a kelet-európai peremvidéken (Abházia, Dnyeszter mente, Hegyi-Karabah, Dél-Oszétia), ám kiterjedése és intenzitása jócskán túlmege az előbbieknél. Mindkét benne részt vevő fél afféle Kis Honvédő Háborúnak tartja, bár az Oroszországi Föderáció hivatalos emlékezetpolitikai fel-fogása profitál többet 1941–45 emlékéből, ukrán oldalon mintha saját világháborús erőfeszítéseiket is tagadnák, erre utal legalábbis a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, Zsukov marsall szobrának harkovi ledöntése.

Az újabb magyarázatok pontosan ebből a feszültségből nyerik eredetüket: mintha egy második II. világháború zajlana, legalábbis abban az értelemben, hogy a szimbólumok szintjén megismétlődik a Szovjetunió nyugati területeire jellemző politikai-etnikai belháború, amelyet a többségében orosz ajkú szovjet partizánok és a főként ukrán antikommunista kollaboránsok folytattak egymással. Erre engednek következtetni az

orosz harcokcsik lövegtoronyán és a népköztársasági milicisták kezében fel-feltűnő vörös győzelmi lobogók, a CCCP-felvarrók és a narancs–fekete Szent Györgyszalagok, valamint a másik oldalon az ukrán hadsereg mellé beosztott Területvédelmi Erők sokaiba tartozó Azov-egységek farkasfogas jelképe, amely a *Das Reich* SS-hadosztály szimbólumát idézi, vagy a nyugat-ukrajnai területről származó önkéntesekből álló Galícia SS-hadosztály iránti heves nosztalgia, valamint a kis-teherautókra telepített ütegeknek az ukrán náciok vé-zére előtt tisztelgő *Banderomobil* elnevezése.

A 2022. február 24-én kezdődő orosz–ukrán háború és gyors eszkalációja (szankciós csomagok, fegyverszállítások, népszavazás és részleges mozgósítás, az Északi Áramlat gázvezeték felrobbantása) fél év alatt egy olyan *proxyháborút* rajzolt kontinensünk keleti felére, amely hasonlít az észak-afrikai és közel-keleti helyettes-háborúk mintázatára, hiszen a helyi fegyveres erőkön keresztül az egyik globális vagy regionális nagyhatalom vívja harcait a másik ellen. A jelenlegi konfliktusban Oroszország tagadhatatlanul tényleges hadviselő fél, de az a keserű köznapi megállapítás is igaz, mely szerint „az utolsó ukrán

életéig” vívja a harcot valaki, aki hivatalosan nincs a harctéren, de áttételeken – legyen az logisztikai támogatás, pénzügyi finanszírozás, katonai instruktorok biztosítása, kiképzés vagy tűzvezetés – keresztül mégis főszerepet játszik. Jelen pillanatban ennyi biztosan kijelenthető.

Schmidt Mária Széchenyi-díjas történészprofesszor, a XXI. Század Intézet és a Terror Háza Múzeum főigazgatója lenyűgöző történelmi szaktudása mellett geopolitikai jártasságát és nemzetközi politikatörténeti

tudását is mozgósítja annak érdekében, hogy a vezetése alá tartozó intézet 21 című zsebkönyvsorozatának legújabb kötetében láttelepet adjon a szomszédunkban zajló konfliktusról. A rendkívül információgazdag zsebkönyvben röviden-tömören fejt fel az orosz-ukrán háború három rétegét, pontosabban egyre szélesebb és mélyebb geopolitikai összefüggéseit. Egyszerre ugyanis három háború zajlik.

Először is van egy posztsovjet regionális konfliktus, amelyből már többet láttunk az egykori Szovjetunió határvidékén, azeri–örmény, kirgiz–tádzsik, orosz–csecsen, orosz–grúz, orosz–moldáv relációban, többnyire meg-megújuló, alacsony intenzitással. Ez a mostani orosz-ukrán konfliktus első ránézésre szláv belháború, amelyhez hasonlóan Puskin verse úgy szól, hogy „a szlávoké e pör, csak szláv akarja [...] a szláv folyók orosz tengerbe tartanak” (*Oroszország rágalmazóihoz*. 1831, Soproni András fordítása). Ennek rövid távú következményei már most látszanak, a könyv szerint ugyanis mind az ukrán, mind az orosz nemzeteszmé újjászületett. Mint írja, „ez a háború nemcsak az ukrán nemzettudatot építette fel, de az oroszot is megerősítette”, miután előzőleg mindkettő sérült a szovjet időszakban. Arra az ellentmondásos jelenségre is felhívja a figyelmet, hogy miközben a nyugat-európai zöld-baloldali-liberális progresszió egyik pillanatról a másikra pacifistából háborúpárti lett, évtizedek óta folyó nemzetellenítésük dacára az ukrán nacionalizmus mintha afféle *Ersatzmittell*ként megengedett, hovatovább elvárt is lenne. Még hozzá akár a legszélsőségesebb formában is, például amikor az Európai Parlament liberális képviselői a II. világháborús ukrán kollaboránsok egykori köszöntését szajkózzák. Több idei Pride-on feltűnt a kék-sárga lobogó.

Másodszor, ez a háború a 21. század állandósult konfliktuszónáiból (Irak, Jemen, Líbia, Szíria) megszokott helyettes-háború, ami abban is hasonlít az észak-afrikai és közel-keleti helyi háborúkra, hogy ez is zombiháború, vagyis fel-fellángoló, nem nyugvó konfliktus, hiszen a kelet-ukrajnai krízis 2014 óta tart, amelyet Kijev „terrorellenes műveletnek” (ATO), a népköztársaságok szeparatistái pedig felszabadító hadjáratnak tartottak, előbbieket NATO-fegyverekkel, utóbbiak orosz támogatással. Ami a két szláv nép összecsapásában változott, hogy Puskin sora, mely szerint a testvérháborút „mi döntjük el magunk, helyettünk senki más”, érvényét veszítette – éppen ez az oka a háború említett, második rétegének, ami a szerző merészen üttörő megállapítása szerint „kétszeresen is proxyháború. Oroszország helyettesíti Kínát, Ukrajna az USA-t. Az USA az első körben Oroszországot akarja meggyengíteni, Kína csak ezután kerülhet sorra.” A Trump-adminisztráció idején egymástól elválasztott, de Biden alatt egybeterelt orosz–kínai póluskezdemény, főleg a hozzákapcsolódó nyugat-eurázsiai (Németország révén Európa) és délkelet-ázsiai (ASEAN, a Sanghaji Együttműködésben részt vevő országok) erőközpontokkal, valamint a feljük konvergálással

(afrikai „el nem köteleztettek”, BRICS, olajkitermelő arab országok), cselekvésre készítette az Egyesült Államokat, hogy ha az egypólusú világrendet nincs is erre restaurálni, legalább lefékezve a multipolarizálódást, első maradjon az egyenlők között. Éppen ezért állapítja meg a szerző, hogy ez „a háború tehát nem Ukrajnért, hanem Oroszorszáért és az USA világhatalmi elsőségéért folyik”.

Az offenzív realizmus képviselője, John J. Mearsheimer már a Krím-félsziget visszafoglalása után fél évvel megírta, hogy az ukrajnai krízis a Nyugat stratégiai hibájából következett be, amelyben része volt a 2008-as bukaresti nyilatkozatnak a NATO georgiai és ukrajnai bővítéséről, valamint Ukrajna *Majdan* utáni átállításának (*Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. Foreign Affairs*, 2014/szeptember-október). Ezt a perspektívát a szerző igen meggyőzően a globális energiaháború földrajzi összefüggésével egészíti ki, mondván, az 1999-es szerbiai *regime change*, a 2001–2021 közötti afganisztáni demokráciaexport, a nem szűnő közép-ázsiai machinációk, valamint a mostani ukrajnai háború is éppen ott található, ahol az amerikai globális energiarezsím (*silk road strategy*, AMBRO-vezeték, TAPI-projekt, az orosz gáz és olaj kizorítása Európából, helyette amerikai palagázexport) háromszögletési pontjai (Koszovó, Afganisztán, Ukrajna). Ezt a baljós magyarázatot támasztja alá a kínai-európai kapcsolatok elvágása és az Északi Áramlat 2 elleni szabotázs is.

Schmidt Mária eddigi (geo)politikatörténeti tárgyú könyveiben megvizsgálta az I. világháború végén beköszöntő új világrend évszázadnyi következménnyel járó kialakulását (*Új világ született, 1918–1923*. 2019), aztán a hidegháború óta eltelt harminc esztendő 1989/91-ből fakadó, főleg hazai összefüggéseit (*Országból hazát*. 2020), majd az elmúlt fél évtized globális fejleményeit (*Korszakhatáron*. 2022). Most pedig a kötet szeptember 24-ei datálása szerint az orosz-ukrán háború első hét hónapjáról állított ki láttelepet, de úgy, hogy az visszamenőlegesen érinti mindezeket. Vagyis a 2016 óta eltelt idő – elsősorban az amerikai adminisztrációk nemzetközi elköteleződéseit érintő – fejleményeit, a posztbipoláris korszak s különösen az unipoláris kísérlet felbomlását, valamint az 1917-ben felsejlő „amerikai évszázad” végéhez közeledését. **A történetiségében és geopolitikai összefüggéseiben is komplex elemzés széles idő- és térbeli keretek között szomorúan állapítja meg, hogy „Ukrajna amerikai kliens-állam” lett, és üdítő realizmussal jelenti ki, hogy „a jövő multipoláris lesz”.** A 21. század '20-as éveinek nyitányán a Biden-gerontokrácia által vezetett hanyatló világhegemón, az Egyesült Államok és a vele szemben „rendszeralternatívát” kínáló Kína, valamint a globális geopolitikába is beleszólni képes regionális nagyhatalmak (India, Irán, Oroszország, Törökország) erőpróbája zajlik, ezért állapítja meg Schmidt Mária, hogy „az orosz-ukrán háború az 1945 utáni világrend kollektív hatyúdala”.

BÉKÉS MÁRTON